

Modern Felsefede Dilsel Dönüş: Kant'tan Viyana Çevresi'ne

Soykal YAKIN*

Makale Geliş / Received: 15.11.2025
Makale Kabul / Accepted: 30.11.2025

Öz

Kant, kendisinden sonraki felsefeyi ve felsefe yapma biçimini derinden etkilemiştir, oluşturduğu kavramsal çerçeve pek çok farklı felsefi düşüncenin ortaya çıkışında birinci derecede etkili olmuştur. Analitik felsefe de Kant'ın etkisinin fazla olduğu bu yeni felsefe yapma biçimlerinden biridir. Analitik felsefe, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar, kendisinin temel özelliği olan dilin analizi yoluyla felsefe sorularına çözüm arama çabası aynı kalmakla beraber, her birinde farklı amaçların hedeflendiği farklı dönemlerden geçmiştir. Buradaysa Kant'ın temel kavramlarından olan analitik, sentetik ve sentetik apriori kavramlarının analitik felsefenin başlangıcındaki yeri ve dönüşümü, genel olarak Kant'ın transandantal felsefesinin analitik felsefenin ortaya çıkışındaki rolü incelenecektir. Bu incelemeyle, söz konusu rolün, Kant'ın transandantal felsefesinin analitik felsefeden önceki dilsel dönüşe karşılık geldiği savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kant, transandantal felsefe, dilsel dönüş, Viyana Çevresi, sentetik apriori.

* Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
soykalyakin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8430-7071.

Künye: YAKIN, Soykal. (2025). Dilsel Dönüş Bağlamında Kant'tan Viyana Çevresi'ne, *Dört Öge*, 28, 91-109. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

The Linguistic Turn in Modern Philosophy: From Kant to The Vienna Circle

Abstract

Kant deeply influenced subsequent philosophy and philosophizing, and the conceptual framework he created was a primary influence on the emergence of numerous different philosophical ideas. Analytical philosophy is one of these new philosophizing traditions, on which Kant's influence was profound. From the time it emerged to the present day, analytical philosophy has gone through different periods. Each of these had different aims, yet still, its fundamental characteristic, namely the effort to seek solutions to philosophical questions through the analysis of language, remains the same. This study examines the role and the transformation of some of the Kant's fundamental concepts, the analytic, the synthetic, and the synthetic a priori, in analytical philosophy, and the role of Kant's transcendental philosophy in the emergence of analytical philosophy in general. This analysis argues that this role corresponds to the linguistic turn that preceded analytical philosophy.

Keywords: Kant, transcendental philosophy, linguistic turn, Vienna Circle, synthetic a priori.

Giriş

“Dilsel dönüş” (*“linguistic turn”*) ifadesi analitik felsefenin ortaya çıkışı için kullanılır. Analitik felsefenin kurucularının (belki başlangıç dönemleri için Moore’un naif realizmiyle birlikte) Frege, Russell ve erken döneminde Wittgenstein olduğu konusunda büyük ölçüde fikir birliği bulunmaktadır. “Analitik felsefe” ifadesi içinde yer alan “analiz” ise Russell ve Wittgenstein için daha küçük parçalarına çözümlene anlamına gelmektedir (Beaney, 2007, s. 1).¹ Russell, Wittgenstein ve ardından Viyana Çevresi üyeleri ve genel olarak mantıkçı pozitivizm düşüncesi önermeleri en küçük birimlerine ayırdığımızda geriye kalanın mümkün olgu durumlarına (Wittgenstein) ya da doğrudan olgusal olanın kendisine karşılık geldiğini savunur. Ancak ne bu mantıksal atomcu görüşler (öncüsünün Leibniz’in çalışmaları olduğu söylenebilir) ne de bütünü parçalarına ayırarak analiz etme yöntemi (Descartes’in yönteminin de ana unsurlarından biridir) yenidir ve dahası mantıksal atomculuk 1920’lerden sonra analitik felsefenin belirleyici özelliği olmaktan çıkmıştır. Bu durum, önermeleri parçalarına ayırarak çözümlene şekildeki mantıksal analiz yönteminin analitik felsefenin temeli olduğu düşünüldüğünde analitik felsefi yeni yapının ne olduğu sorusunu doğurmaktadır (Beaney, 2007, s. 2).

Bu soruya farklı cevaplar vermek mümkün olsa da, yukarıda değinilen fikir birliği nedeniyle söz konusu cevapların yine de Frege’nin yeni mantığı ile Russell’ın

¹ Frege dilin mantıksal analizinden dilin yapısını özne-yüklem ilişkisinin yerine koyduğu argüman-fonksiyon analizini anlamaktadır (Beaney, 2007, s. 4).

ve erken dönem Wittgenstein'in görüşlerinde olacağı açıktır. Bu çalışmanın amacı, söz konusu yöntemin Kant'ın transandantal felsefesindeki işlevini, transandantal felsefeden Kantçı idealizmi çıkardığımızda analitik felsefenin kavram analizine geçişin sağlanacağını ve bu nedenle Kant'ın transandantal felsefesinin analitik felsefeden önceki dilsel dönüş aşaması olduğunu göstermektir.

Kant, kendisinden sonraki felsefeyi ve felsefe yapma biçimini derinden etkilemiştir, oluşturduğu kavramsal çerçeve pek çok farklı felsefi düşüncenin ortaya çıkışında birinci derecede etkili olmuştur. Analitik felsefe de Kant'ın etkisinin fazla olduğu bu yeni felsefe yapma biçimlerinden biridir. Analitik felsefe, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar, kendisinin temel özelliği olan dilin mantıksal analizini yapma işlevi aynı kalmakla beraber, her birinde farklı amaçların hedeflendiği farklı dönemlerden geçmiştir. Buradaysa Kant'ın temel kavramlarından olan analitik, sentetik ve sentetik apriori kavramlarının analitik felsefedeki dönüşümü ve genel olarak Kant'ın transandantal felsefesinin analitik felsefenin ortaya çıkışında oynadığı rol ele alınacaktır.

Kant yükselen fizik bilimine, bu bilimin hem doğa tasviri hem de doğayı araştırma yöntemi bakımından bir felsefi zemin sağlamayı amaçlayan son büyük sistemin kurucusudur (Wood, 2009, s. 47). Ancak Kant bunu kendisinden önceki filozoflardan farklı bir şekilde, Kopernikçi devrim olarak adlandırdığı bir düşünce devrimiyle gerçekleştirdiğini düşünür. Kant bunu *Saf Aklın Eleştirisi*'nin² önsözünde ifade etmektedir (Kant, 1993, 25). Kant'a göre kendisine kadar hep bilgilerimizin kendini nesnelere uydurması gerektiği düşünülmüş, buna karşın bu varsayımla herhangi bir şeyi kavram yoluyla apriori saptayarak bilgimizi genişletme girişimleri sonuç vermemiştir. Kant ise nesnelere bilgilerimize uygun olduğunu varsayma yoluna gideceğini söyler. Çünkü başlangıç noktasını nesne olarak seçtiğimizde herhangi bir apriori kavrama ulaşmak mümkün değildir. Ancak Kant'a göre nesnelere bize verilmeden önce bu uygunluk nesnelere bilgisinin apriori olanağı olarak varsayıldığında, bu apriori olanaklar zaten bizde bulunduğu için, burada da göstereceğimiz gibi, bilgiye kesin bir temel sağlanması mümkün olacaktır. Bu nedenle Kant bu düşüncesini, Kopernik'in Dünya'yı evrenin merkezinden alıp yerine Güneş'i koymasına benzetmektedir. Elbette ki amacı bilgiye ulaşmak olduğu için Kant yalnızca duyumda kalmayacaktır. Kant'ın bu süreci nasıl açıklayacağını kısaca ileride değinilecektir.

Kant'ın bilimlere sağlam bir felsefi temel sağlamakla yola çıkmasına karşın, analitik felsefenin kurucu filozoflarınca tam tersi amaçlanır; artık yükselerek zirveye çıkan bilimin kesinliğini felsefede de sağlamak. Bu amaç bu gelenek içinde

2 Bundan sonra metinde bu eserden *Eleştiri* olarak bahsedilecektir.

yer alan hemen her filozof tarafından dile getirilmektedir. Bu gelenek içinde yer alan filozoflar söz konusu amaçlarını gerçekleştirmek içinse Kant'tan yararlanmışlardır. Bu çalışmada Kant ile analitik felsefe arasındaki bu ilişkileri iki temel açıdan ele almaktır. Bunlardan ilki Kant'ın transandantal felsefesi ile analitik felsefenin ortaya çıkış motifleri arasındaki ilişki, ikincisi ise Kant'ın sentetik apriori yargular düşüncesinin analitik felsefede reddi ile analitik ve sentetik kavramlarına getirilen yeni tanımlar ve bunun sonuçlarıdır.

Kant'ın Transandantal Felsefesi

Bu amaçlanan ilişkileri gösterebilmek için öncelikle Kant'ın transandantal felsefesinden ve bu felsefede bilgiye ulaşma bakımından önemli olan düşüncelerden bahsetmek gerekmektedir. Kant bilginin nasıl elde edildiğini *Eleştiri*'nin Transandantal Mantık ve Transandantal Analitik (transandantal mantığın saf anlama yetisinin öğelerini ve onlarsız hiçbir şeyin düşünülmeyeceği ilkeleri ele alan kısmı) bölümlerinde ayrıntılarıyla anlatır. Kant'a göre bilginin zihnimizdeki iki kaynağı temsilleri (*representation*) alma (temsillerin alıcılığı) ve kavramların kendiliğindenliğidir. Bu iki kaynak görüye (*intuition*) ve kavrama karşılık gelmektedir ve ikisi de bilgi için zorunludur, çünkü birbirlerinin yerine geçemezler ve bilginin elde edilmesi söz konusu olduğunda birbirinden ayrılabilir değildirler. Ancak Kant, görü ve anlama yetisinin özelliklerini açıklarken her birinin ayrı ayrı incelenmesi için teorik olarak birbirlerinden ayrılmaları gerektiğini düşünür. Bu ayrım onun transandantal felsefesinin kaynağını oluşturacaktır (Kant, 1993, s. 66).

Buna göre genel olarak görünüm kurallarının bilimi estetik, genel olarak anlama yetisinin kurallarının bilimi ise mantık olacaktır. Kant mantık biliminde de konumuz açısından önemli olan bazı ayrımlar yapar. Bu ayrıma göre, genel mantık, bilginin tüm içeriğini, yani nesne ile tüm ilişkisini soyutlayarak yalnızca bilgilerin birbirleriyle ilişkilerinin mantıksal biçimini inceler. Bu nedenle o, genel olarak düşünmenin biçiminin, her düşüncenin uyması gereken en genel kuralların bilimidir. Transandantal mantık ise bilginin tüm içeriğini soyutlamayan, tersine, nesneye ilişkin bilgilerimizin nesneye yüklenemeyecek olan apriori kökenlerini veya olanaklarını inceleyen bilimdir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, transandantal mantık, görünümün apriori formlarını inceleyen transandantal estetiğin yanında yer alan, anlama yetisinin bilginin olanağını sağlayan apriori formlarını (Kant bunlara kategoriler demektir) ve bu formların işlevlerini, bilgi ve deneyimin analiziyle açığa çıkaran düşünmenin yeni bir felsefesidir (Heimsoeth, 2007, s. 86). O halde bu bilim, ne genel mantık gibi bilginin nesnelere ilişkisiyle ilgili olan içeriğini soyutlayacak, ne de transandantal estetik gibi bu ilişkinin görüyle ilgili kavramlarını ele alacaktır.

Buradan da görüldüğü gibi Kant'ın transandantal olarak adlandırdığı şey, nesnelere değil, genel olarak nesnelere hakkında bilgi edinme tarzımızın bilgisidir. Bu bilgi de anlama yetisinin apriori kavramları olan kategoriler ile yapılan sentez sonucunda elde edilmektedir. Kant, sentezi, görü ile verilen çoklunun (*manifold*) bir bilgisinin üretilebilmesi için o çoklunun gözden geçirilmesi, özümsemesi ve belli bir yolda bir araya getirilmesi olarak tanımlar (Kant, 1993, s. 76). Yani anlama yetisi karşısında hazır olarak bir temsilin çokluğu bulur ve bilginin üretilebilmesi için onları sentez yoluyla bir araya getirerek bilgiyi oluşturur. Kant ilk sentezin imgelem yoluyla yapıldığını söyler, ancak bu sentezi kavramların altına yerleştirmek anlama yetisinin işlevidir ve bu işlev ile bize nesnesine uygun düşen bilgiyi sağlar.

Burada, düşünmenin öznel koşulları olan kategorilerin nesnel gerçekliği bir sorun oluşturmaktadır (Kant, 1993, s. 82-83). Bu ise, apriori kavramlar olarak kategorilerin, bir şeyin görüde elde edilmesini değil (çünkü bu anlama yetisinin değil görünümün işlevidir) ama onun nesne olarak düşünülmesini sağlayan koşullar olarak önceden bulunup bulunmadıkları sorusudur ve daha önce bahsettiğimiz, Kant'ın Kopernik devrimi dediği şeyle ilgilidir. Buna göre, nesnelere tüm ampirik bilgileri zorunlu olarak böyle kavramlarla uyumlu olmalıdır, çünkü bu kavramlar olmadan hiçbir şey deneyim nesnesi olarak olanaklı olamaz. Kant böylece tüm deneyimin, bir şeyin bize verilmesini sağlayan görünümün dışında, bir de görüde verilen nesnenin kavramını kapsadığını söyler. Buradan da genel olarak nesnelere kavramlarının bütün deneysel bilginin zeminindeki apriori koşullar oldukları ve kategorilerin apriori kavramlar olarak nesnel geçerliliklerinin, deneyimin yalnızca bu kavramlar aracılığıyla mümkün olması olgusuna dayandığı sonucuna varır. Çünkü deneyim nesnelere ancak bu kavramlar aracılığıyla düşünülebilirler (görü düşünemez, anlama yetisi de göremez). O halde tüm apriori kavramlar için bu kavramların deneyimlerin olanağının apriori koşulları olarak kabul edilmeleri gerektiği ilkesi varsayılmalıdır (Kant buna transandantal dedüksiyonun ilkesi demektedir). Deneyim olanağının nesnel zeminini veren -apriori-kavramlar bu nedenle zorunludur.

Kant'a göre kategoriler görüyü, yargının mantıksal işlevlerini yerine getirerek belirlerler. Çünkü ona göre kategoriler, genel bir yargının bütün içeriğini soyutlayıp, onda yalnızca anlama yetisinin formlarını dikkate aldığımızda geriye kalan düşüncenin yargıdaki işlevlerini yerine getirirler. Bu ise Kant'ın kategori tablosunda sınıfladığı dört işlevle yargıların oluşturulmasıdır. Böylece kategorik ya da kesin yargının işlevi, öznenin yüklem ile ilişkisidir. Örneğin töz kategorisi, bu kategori altına sokulan cisimlerin, ampirik görüde yüklem değil özne olarak görülmesi gerektiğini belirler. Bu, diğer tüm kategoriler için de böyledir (Kant, 1993, s. 85).

Böylelikle bizim bir nesneden anlamamız gereken şey, salt görü formları ve salt anlama yetisi kavramlarının, yani kategorilerin, birlikte algılar çokluğunu bir kurallar sistemi içinde birbirine bağlamasıyla oluşmuş olan şeydir. Yani o kendinde şey olmadığı gibi, salt bir verili görü veya izlenim de değildir. O, bizim kılınmış, bizim için nesne, yani fenomendir. Kantçı anlamda deneyimin nesnesidir. Bu deneyim, buraya kadar da gösterdiğimiz gibi, görü ile kavramın birlikteliğini gerektirir. Bu nedenle nesnenin koşulu, aynı zamanda deneyimin koşulu ve -deneyimin de bilginin tek yolu olması nedeniyle- bilginin koşuludur. Kant'ın nesnenin ve deneyimin anlamını değiştirmesinin arkasında yatan neden de işte bu son noktadır. Çünkü Kant burada varlığı, ontolojik yanıyla değil, bilgi problemi, yani bilginin imkânı bağlamında ele almayı amaçlar. Felsefesinin transandantal ve eleştirel olmasının anlamı da budur. Burada gösterileceği gibi, bu aynı zamanda analitik felsefenin de kendisinden etkilenmesinin arkasında yatan nedendir.

Analitik Felsefenin Ortaya Çıkışı ile Kant'ın Transandantal Felsefesi İlişkisi

Bu incelemenin mantığın bir bölümü olması önemlidir.³ Çünkü analitik felsefe için bilgi sorunu dilin mantığının incelenmesiyle ilgili bir sorundur. Kant da kategorilerin yargılarda kendini gösterdiğini söylemiştir. Çünkü Kant yargıların mantıksal yapısının (yani kısaca özne ile yüklem birbiriyle olan ilişkilerinin) kategoriler ile sağlandığını düşünmektedir. Kategorilerin deneyimin de mümkün olmasını sağlaması, Kant'ın transandantal felsefesinde öznenin yalnızca bilgiyi değil, deneyimlediği haliyle dünyayı da kuran konumda bulunmasına, başka bir deyişle bir özneye dönüşe karşılık gelir.

Ayrıca, görüldüğü üzere Kant'ın kavramsal analizi analitik felsefenin temel özelliklerinden olan parçalara ayırarak çözümleyici analiz yöntemidir, çünkü bu analizle kavramların içsel yapısı ve bir tasarımın veya bir kavramın hangi kavramların altında yer aldığı ortaya konmaktadır (Hana, 2007, s. 144). Kant için bu bir mantık analizi olmakla birlikte, analitik felsefeden farklı olarak formel değil, transandantal mantık analizidir.

O halde, Kant'ın transandantal felsefesinde ortaya koyduğu bu düşüncelerde saf aklın apriori formları yerine dili ve -Kant'ın transandantal analiz olarak

3 Elbette ki Kant'ın mantıktan anladığı şey klasik mantıktır. Analitik felsefenin ortaya çıkışı ise yeni bir mantığın geliştirilmesine dayanmaktadır. Bu anlamda Kant ile analitik felsefe geleneği içinde yer alan filozofların mantıktan anladıkları birebir örtüşmemektedir. Ancak Kant'ın bu incelemeyi mantık bölümünde yapmasının nedeni onun transandantal felsefesi olduğundan, bu bölümleme Kant'ın transandantal felsefesinin analitik felsefenin ortaya çıkışında oynadığı rol ölçüsünde önemlidir.

adlandırdığı- bu formların analizinin yerine de dilin mantığı analizini koyduğu- muzda, analitik felsefenin ilk ortaya çıktığı döneminin temel özelliği olan önermelerin meşruluğunu dilin mantıksal analizine dayanarak belirleme ve bu yolla meşru önermelerden oluşan mükemmel bir dil üretme girişiminin ortaya çıktığını görebiliriz. Çünkü Kant için de bu analizin en önemli hedeflerinde biri bilgiye sınır getirmektir. Bu ise özneye dönüşün, dilsel dönüşün zorunlu bir aşaması olduğu sonucuna götürmektedir.

Kant'ın transandantal felsefesi, analitik felsefenin ortaya çıkışında çok önemli bir filozof olan ve modern mantığın başlangıcında yer alan Frege'nin de çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır. Frege için mantık, doğrunun en genel yasalarının bilimi, doğruluğun ne olduğunun açığa çıkarılmasını ve doğruluğun yasalarıyla hakikatin gösterilebilmesini sağlayan bilimdir. Frege bu amaçla dili çözümlyerek onun mantığını ortaya koymaya çalışmıştır (Frege, 2007, s. 13-14). Frege'yi kendisinden önceki felsefeden ayıran ve modern sembolik mantığın kurucusu yapan da mantığa ve mantıkla doğal dilin ilişkisine olan bu farklı yaklaşımıdır.

Frege, Kant'ın, kavram ile nesnenin bir araya geldiği yerin yargılar olduğu, yani yargılardan, başka bir deyişle kategorilerin işlevi yoluyla tasarımlarımızın (temsillerin) sentezinden önce -yargıda özne konumunda bulunan nesneye yüklenen- bir kavram olmadığı görüşünü devam ettirir (Frege, 2007, s. 35). Bu düşünce genel olarak analitik felsefe geleneğinde de kabul edilen bir düşüncedir ve bu gelenek için Kant'ın önemini en açıkça ortaya koyan şeylerden biridir. Çünkü belirttiğimiz gibi Kant'ın transandantal felsefesinin bilginin meşruiyetini yargılarda kendini gösteren anlama yetisinin saf kavramlarının incelenmesi yoluyla sağlaması, analitik felsefe geleneğinin felsefeyi yalnızca dil analizine indirgemesine varan düşüncesine uzun erimli de olsa bir felsefi temel oluşturmaktadır. Bu nedenle, Kant'ın transandantal felsefesini analitik felsefe öncesi bir dilsel dönüş olarak görmek mümkün olmaktadır.

Bunu Frege de ifade etmektedir. Hatta Frege, *Aritmetiğin Temelleri* adlı eseri Kant'ın aritmetiğin yargılarının sentetik apriori olduğu görüşüne karşı olmasına rağmen Kant için, "yalnızca şükran dolu bir hayranlıkla bakabileceğimiz bir deha ile küçük tartışmalara girmek istemem; dolayısıyla bazı uyuşmazlık noktaları dışında pek çok konudaki görüş birliğimize dikkat çekmekle yükümlü hissediyorum kendimi..." demektedir (Frege, 2007, s. 30). Frege bu sözlerinin devamında Kant'ın analitik ve sentetik yargıları birbirinden ayırmasının kendi felsefesi açısından önemine değinir ve Kant'ın geometrinin sentetik apriori olduğu görüşünü paylaştığını söyler. Ancak bu konuya geçmeden önce Frege'nin dil analiziyle amaçladığı şeyi biraz daha netleştirmek gereklidir.

Analitik felsefenin ortaya çıkışında bilimin kesinliğini felsefeye de taşımayı amacının olduğunu söylemiştik. Analitikçiler bunu, Kant'ın transandantal felsefesinde ortaya koyduğu kavramsal şemayı kullanarak, ancak zihnin kapasitelerinin incelenmesi yerine tamamen dil analizi yoluyla gerçekleştirmektedirler. Frege'nin Kant'ın kavramların yargı ile kendini gösterdiği görüşünü desteklemesinin ve Kant'tan bu kadar hayranlıkla bahsetmesinin nedeni de Kant felsefesinin Frege'nin kendi görüşleri için sağladığı bu imkândır.

Frege buradan hareketle, yargıda, yargı içeriği ile bu içeriğin dile getirilişini birbirinden ayırır, böyle yaparak da yargının nesnel içeriği ile öznel olan psikolojik içeriğini ayırdığını düşünür. Çünkü Frege'ye göre yargı içeriği neseldir ve mantık da yargının kavramsal içeriğiyle, bu içeriğin mantıksal bağıntılarıyla ilgili olmalıdır (Frege, 2007, s. 21).

Frege gündelik dilin (doğal dil) bu bahsedilen psikolojik içerikle dolu olduğunu düşünür. Bu nedenle de karmaşık ifadeleri ve mantıksal yapıları dile getirebilmesi için yapılması gereken dili bu öznel içerikten arındırıp, sembolik bir dil kurarak gündelik dili felsefeye uygun hale getirmektir. Bu ise bilimsel felsefe yapmak anlamına gelmektedir. Frege bu amaçla, kendisini modern mantığın kurucusu yapacak olan formülasyonu kullanarak matematiksel bir dil geliştirmiştir. Ayrıca Frege'nin kurduğu ve Russell ve Wittgenstein'in geliştirdiği mantık sisteminin Aristoteles'ten beri mantıkta yapılan ilk büyük değişiklik olması da analitik felsefe geleneğinin ortaya koyduğu yeni felsefe yapma tarzını ve bu tarzda matematiksel mantığın taşıdığı önemi göstermesi açısından önemlidir.

Frege'nin sembolik dil notasyonu konumuz açısından önemli olmamakla birlikte, dilin mantığını matematiksel bir formülasyonla ifade etmesinin, aritmetiği mantığa indirgenmesi açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu ise Kant'ın sentetik apriori yargılar düşüncesine bir karşı çıkış anlamına gelmektedir. Bu nedenle analitik felsefe geleneğinin dil analizi ile Kant'ın transandantal felsefesinin ortaklıklarını bu şekilde açıkladıktan sonra, bu karşılaştırmayı yapacağımız ikinci konu olan Kant'ın sentetik ve analitik önermeler ayrımına değinmemiz gereklidir.

Kant'ın Önermeler Ayrımı ve Bu Ayrıma Getirilen Eleştiriler

Frege'nin de vurguladığı gibi Kant'ın analitik – sentetik önermeler ayrımı ve sentetik apriori düşüncesi analitik felsefenin gelişimi açısından merkezi bir yerde durmaktadır. Çünkü analitik felsefenin ortaya çıkış döneminde dilin mantığının analiziyle temel olarak amaçlanan şeylerden biri de, ileride değinileceği gibi, önermelerin bu iki türden hangisine ait olduğunu belirlemek, ne analitik ne de sentetik olan (sentetik gibi görünmekle birlikte olgusal karşılığı olmayan) önermeleri ise anlamsız ilan edip dili bu türden “kusur”lardan arındırmaya çalışmaktır.

Kant'a göre yargılar –hangi kaynakta gelirse gelsinler– ya yalnızca açıklayıcıdır ve bilginin içeriğine hiçbir şey eklemeler, ya da genişleticidirler ve bilginin içeriğini artırır. Bunlardan ilki analitik, diğeri sentetik yargılardır. O halde analitik yargılar, yüklemi öznesinin kavramında –açıkça olmasa da– zaten içeriliyor olan yargılardır. Bu nedenle analitik yargılar yalnızca çelişmezlik ilkesine dayanırlar ve doğru analitik önermeler çelişkiye düşmeden değillenemezler. Bunun yanında bazı analitik önermelerde özne olarak kullanılan kavramlar deneysel olabilir; örneğin “altın sarı bir metaldir” önermesi böyledir. Ancak bunun doğru olduğunu bilmek için de sarı ve metal olmayı içeren altın kavramından başkasına gerek yoktur, yani bu önermede de özne (altın) yüklemi (sarı bir metal) içermektedir. Bu nedenle bütün analitik yargılar aynı zamanda aprioridir (Kant, 1983, s. 14-15).

Ancak Kant'a göre sentetik önermeler apriori olanlar ve aposteriori olanlar olarak ikiye ayrılır. Sentetik aposteriori yargıların kökenleri deneyseldir, sentetik apriori yargıların kökenleri ise saf anlama yetisidir. Bunların her ikisini de sentetik yapan ise, iki tür sentetik yargıyı da doğrulamak için yalnızca çelişmezlik ilkesine dayanmıyor olmamızdır.

Kant, matematiğin saf anlama yetisine dayanan ve zorunlu olan apriori yargılardan oluştuğu konusunda kendisinden önceki filozoflarla hemfikir. Ancak ona göre, örneğin bir toplama işlemi, en az iki ayrı sayının, toplamda ortaya çıkan tek bir sayıda birleştirilmesi anlamına gelir ve burada işlemin toplamında ulaşılan sayının kavramı (yüklem), toplanan sayıların kavramlarında (özne) içerilmez. Bunun için görünün yardımını (örneğin toplanan sayılara karşılık gelen noktaları) kullanmak gereklidir. Bu ise özne konumundaki kavramların (toplanan sayıların) ötesine geçerek yeni bir şey (o sayıların toplamı olan sayıyı) söylemek demektir. O halde aritmetik analitik değil, sentetiktir.

Kant geometri için de aynısını düşünür. Örneğin bir üçgende üç iç açının toplamının iki dik açının toplamına eşit olduğunu gösterebilmek için üçgenin bir kenarını uzatıp bir dış açı oluşturmak gerekir, ancak Deleuze'un da dediği gibi “üçgenler çiçek değildir, kendi kendilerine uzamazlar” (Deleuze, 2007, s. 34). O halde Kant'a göre burada da görünün yardımı gerekmektedir. Kant matematiğin a=a'dır gibi bazı yargılarının analitik olduğunu, ancak bunların yalnızca metot olarak iş gördüğünü söylemektedir. Bu nedenle matematikte bir yüklem bir kavrama yüklenme biçimi gerçekten zorunluluğa dayansa da (bu matematiğin apriori olmasının nedenidir), Kant'a göre bu zorunluluk görünün işe karışmasıyla ortaya çıkmaktadır (Kant, 1983, s. 18). Bu da öznenin kavramına yeni bir şey eklenmesi, yani sentetik önerme olma anlamına gelir.

Kant'a göre doğa bilimi de sentetik apriori bilgidir. Çünkü ona göre doğa bilimi, matematikle beraber, görüyle elde edilen nesnelere içinde apriori bir bilgi olduğunda o bilginin nesnesiyle çakışmasını, yani onun gerçekliğini somut olarak gösteren bilimdir (Kant, 1983, s. 28).

Kant son olarak, amacına ulaşması için kavramlarını öğelerine ayırmaya, bu nedenle analitik yargılara ihtiyaç duysa da metafiziğin yargılarının da sentetik apriori olduğunu söyler. Ona göre metafiziğin amacı bu sentetik apriori yargılara ulaşmaktır, çünkü metafizik bilgimizin genişletilmesini hedefler (Kant, 1983, s. 20-21).

Peki Kant için sentetik apriori önermeler ne anlama gelmektedir? Kant sentetik apriori önermelerin varlığına öylesine inanmıştır ki bu önermelerin gerçekten var olup olmadığını sormaya bile gerek görmez. Onun sorusu sentetik apriori önermelerinin nasıl olanaklı olduğudur (Kant, 1983, s. 24). Bu olanak, kategorilerin transandantal dedüksiyonunda açıklandığı gibi, apriori ilkelerin deneyimin zorunlu koşulu olmalarındadır. Ancak burada konumuz açısından önemli olan nokta, Kant'a bu güveni veren şeyin matematik ve geometrinin yanında, döneminin biliminin –özellikle Newton fiziğinin- otoritesine de başvurması olduğudur. Kant böylece matematik ve fiziğe felsefi bir temel sağladığını düşünmüştür. Kant'ın sentetik apriori kavramının önemi de buradadır.

Burada Reichenbach'ın apriori kavramı çözümlemesi yararlı olacaktır. Reichenbach Kant'ta apriori kavramının iki anlamı olduğunu söyler (Reichenbach, 1965, s. 48). Bunlar kurucu olma ve her zaman doğru olma anlamlarıdır. Reichenbach'a göre buradaki kurucu olma anlamı, yani bilginin nesnesinin dolaysızca verilmediği, özne tarafından kurulduğu ve saf algıda içerilmeyen kavramsal öğeleri içerdiği düşüncesi Kant'ın büyük keşfidir (Reichenbach, 1965, s. 49).

Aynı zamanda bir matematikçi de olan ve modern mantığın kurucusu sayılan Frege, bahsettiğimiz gibi, *Aritmetiğin Temelleri* adlı eserinde sayı kavramı ve aritmetiğin diğer temel kavramlarının yalnızca mantıksal yollarla tanımlanabileceğini göstermeye çalışmıştı. Aynı şekilde analitik felsefenin ve modern mantığın kurucularından olan Russell, A.N. Whitehead (1861-1947) ile birlikte yazdıkları *Principia Mathematica* (1910) adlı eserde, ayrıca Viyana Çevresinin en önemli isimlerinden olan R. Carnap da yaptığı çalışmalarda matematiğin analitik bir disiplin olduğunu savunmuşlardır. (Höffe, 1992, s. 45). Hatta Russell eserinde Kant'ın sentetik apriori fikrinin çürütülmesiyle ilgili olarak; “sonunda *Principia Mathematica*'ya katkı olan çalışmam başta kendini bana Kant'ın çürütülmesi parantezinde sundu” (Reichenbach, 1965, xvii) demiştir.

Bu filozoflar söz konusu düşüncelerini kendi mantıksal analiz yöntemlerine uygulamışlardır. Aslında Russell ve diğer filozoflar, Kant'ı, yapmasını Kant'tan öğrendikleri silahlarla, yani transandantal felsefenin verdiği imkânlarla ve Kant'ın önermeler arasında yaptığı ayrımı yeniden gözden geçirerek vurmuşlardır. Bu karşı çıkışı gerçekleştiren kişilerden biri olan Reichenbach da “analitik felsefe, daha önce yalnızca şüpheler tarafından bilginin imkânını reddetmek için kullanılan sorulardaki gerçek problemleri keşfetmeyi Kant'ın eleştirel felsefesiyle öğrendi” diyerek bunu ortaya koymaktadır (Reichenbach, 1965, xx).

Bunun yanında kısaca bahsetmek gerekirse, geometri üzerine geçtiğimiz yüzyılın matematikçileri ve fizikçileri tarafından geliştirilen önemli düşünceler de vardır. Kuşkusuz bunların en önemlilerinden biri de tarihin en önemli fizikçilerinden ve bilim insanlarından biri olan Albert Einstein'ın genel görelilik teorisini geliştirmekte kullandığı Öklidçi olmayan⁴ geometri modelini anlatırken ortaya koyduğu düşüncelerdir. Einstein, geometrinin önermelerinin ispatının, onların yalnızca başlangıç aksiyomlarından tümdengelimsel zorunlulukla türetilibildiklerini göstererek yapıldığını, ancak bu türden ispatlar için “doğru” olmaktan söz edilemeyeceğini belirtir. Çünkü doğruluğun söz konusu olabilmesi için bu ispatın gerçek bir nesneyle bağlantısının kurulması, yani fizik gibi doğa bilimlerine “uygulanması” gerekmektedir (Einstein, 2002, s. 14). Einstein da bu şekilde, kendi genel görelilik teorisine Öklidçi geometrinin (onu uygulamalı geometri olarak düşündüğümüzde) “yanlış” olduğunu gösterecek ve uzayın yapısını Riemann geometrisi ile açıklayacaktır. Böylece, uygulamalı geometride geometrik aksiyomlar da birer ampirik önerme haline gelmektedir. Einstein'ın bu görüşleri incelendiğinde iki durum ortaya çıkmaktadır. Geometrinin ispatlarının doğruluğundan söz etmediğimiz, onları doğa bilimlerine uygulamadığınız sürece -matematiksel, saf- geometri analitiktir. Geometri fiziğe uygulandıysa (uygulamalı geometri) bu önermelerin evrenin fiziksel yapısıyla uygunluğu aranacağından bu önermeler sentetik olacak, bu nedenle de doğru ya da yanlış oldukları söylenebilecektir. Ancak, ilkinde analitik apriori olduğu, ikincisinde ise her zaman doğru olma anlamında apriori olmadığı için, her iki durumda da geometrinin Kantçı anlamda sentetik apriori olmadığı görülmektedir (Höffe, 1992, s. 45).

O halde görüldüğü gibi Kant'ın sentetik apriori kavramı analitik felsefenin ortaya çıkış döneminde geçtiğimiz yüzyıl başlarında terk edilmiştir (Höffe'nin de-

4 Bugün Öklidçi geometriden anlaşılan, üç boyutlu ve kuramsal bir düzlemselliğe dayanan bir geometridir (Einstein, 2002, s. 13). Bu geometrinin daha genel bir yorumu ise, bir doğruya, o doğrunun dışındaki herhangi bir noktadan yalnızca bir paralel çizilebileceği aksiyomuna dayandığıdır (Reichenbach, 2000, s. 100). Öklidçi olmayan geometrilerde ise bir doğrunun dışındaki herhangi bir noktadan o doğruya çizilebilen paralellerin sayısı birden fazladır ya da sıfırdır.

ğindiği üzere matematiğin sentetik olduğunu düşünenler de bulunmaktadır, ancak analitik felsefe geleneği içinde bu görüş büyük ölçüde terk edilmiştir). Konumuz açısından ise bu reddedişin felsefi boyutu önemlidir. Bu boyut, Viyana Çevresince felsefenin sorunlarının dil analiziyle çözülebileceği düşüncesinde kendini göstermektedir. Çünkü bu analizi mümkün kılan şey, -Çevre'nin anlamlılık ölçütü olan doğrulanabilirliğin (Schlick, 1936, s. 346-349) sentetik önermeler için söz konusu olması nedeniyle- analitik önermelerle sentetik önermeler arasındaki ayrımdır. Bu ayrıma göreyse yalnızca analitik önermeler aprioridirler. Bu görüşü kısaca, kendisini herhangi bir yerde konumlandırmak güç olsa da ele aldığı konular ve dile getirdiği düşünceleriyle analitik felsefenin başlangıcında önemli yeri bulunan Wittgenstein'in *Tractatus*'taki⁵ düşünceleriyle ve Çevre filozoflarından Carnap'ın sistemiyle inceleyeceğiz.

Wittgenstein ve Carnap'ta Analitik-Sentetik Önermeler Ayrımı

Tractatus'ta Wittgenstein'in savunduğu görüşe göre (Wittgenstein, 2006, 2.1-3.0321) biz, olguları resmederiz (*picture*) ve bu yolla da olgu durumlarının var olmalarını ya da olmamalarını ifade ederiz. Bu nedenle resim, aynı zamanda gerçeğin bir taslağı, temsildir. Bu resim, öğelerinin birbirleriyle belli bir ilişki içinde olmalarından oluşur. Bu belli tarzdaki ilişki, resmin biçimine karşılık gelir ve bu da mantıksal bir biçimdir: Her resim, mantıksal bir biçimdir. Bir resmin olabilmesi içinse, resim ile resmedilenin ortak bir şeye sahip olmaları gerekmektedir. Bu da gerçeklikle resim arasındaki mantıksal ilişkidir. Buna göre bir resim, gerçekliğe uygun ya da uygun olmayan bir resim olabilir. Onun doğruluğu ve yanlışlığı da buradadır; gerçekliğe uygun olan resim doğrudur. Buradan da anlaşılacağı gibi, bir resmin doğru mu yanlış mı olduğunu, onu gerçeklikle karşılaştırarak anlarız. Ancak bu karşılaştırma sonucu ortaya çıkacak olan şey, resmin anlamı değil, onun doğruluk değeridir. Anlam ise, bir resmin, doğru ya da yanlış olmasından bağımsız olarak, bir olgu durumunu ifade edip etmemesiyle ilgilidir: "bir ifadeyi anlamak, o doğru olduğunda neyin olduğu gibi olduğunu bilmektir." (Wittgenstein, 2006, 4.024). Bu önermeyi ampirist bir epistemoloji içine yerleştirirsek Viyana Çevresi'nin anlam ölçütüne varacağımız açıktır. Bu şekilde, bir resmin doğru mu yanlış mı olduğunu bilmeden de onun anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Anlam için belirleyici olan resmin doğru ya da yanlış olması değil, onun doğru ya da yanlış olduğunun gösterilebilir olmasıdır. O halde resim, mümkün olgu durumlarını ortaya koymaktadır.

5 Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eseri metinde kısaca *Tractatus* olarak anılacaktır.

Wittgenstein'a göre, felsefenin ifadeleri çoğunlukla saçmadır, çünkü herhangi bir doğruluk değerine sahip değildir. Dilin mantığını anlamamamızın bir sonucudur (4.003). Gerçek bir felsefenin yapması gereken, yalnızca dil analizidir. Felsefe bilgi üretmez, hatta önerme bile üretmez, yalnızca önermeleri açık hale getirir. Bilgiyi üreten bilimdir; "bilim doğru tümcelerın toplamıdır" (Wittgenstein, 2006, 4.11). O halde dil doğru kullanıldığında, felsefi sorunlar da ortadan kalkacaktır. Felsefe sorunları, dilin mantığı sorunudur.

Görüleceği gibi Wittgenstein'ın düşüncesinde ontolojik bir içerik vardır. O, önermelerin kendisine uygunluğunun denetleneceği ve önermelerden farklı olan, önermelerin kendisini temsil ettiği bir gerçeklikten söz eder. Önermelerin doğru ya da yanlış olması, başka temel olmayan önermeler aracılığıyla değil, gerçeklikle uygunluğuyla, yani gerçekliği ifade eden temel (elementer) önermeler aracılığıyla belirlenir. Önermenin kendisi, yalnızca kendisinden hareketle doğru ya da yanlış olamaz (Wittgenstein, 2006, 2.224). Apriori doğru olan mantığın totolojik önermeleri ise bir çıkarım biçimidir, herhangi bir bilgi vermeden dilsel bir özelliği gösterir. Bu görüş mantıkçı pozitivistin apriori anlayışını kurmuştur; apriori, yalnızca dilseldir, bir gösterge (*sign*) değil, bir semboldür (Altuğ, 2004, s. 55-56). Bu nedenle mantık (dil gibi ve dille aynı nedenle, yani kendisinin dışına çıkmak mümkün olmadığı için) aşkındır, üzerine bir şey söylenemez (Wittgenstein, 2006, 6.13).

Burada bir diğer önemli kavram da elementer önermedir (*elementary proposition*). Elementer önermeler en yalın önermelerdir ve bir olgu durumunun varoluşunu savlar. Yani bu önermeler, önermenin çözümlenmesinde ulaşılmaması gereken, bir olgu durumu ifade eden en yalın önermelerdir ve hiçbir başka elementer önerme ile çelişemezler (Wittgenstein, 2006, 4.2-4.211). Dildeki bütün önermeler, elementer önermeler aracılığıyla anlamca açık kılınabilirler ve doğruluk değerleri de bu elementer önermelerin doğruluk değerleri tarafından belirlenir.

Wittgenstein'ın Tractatus'taki bu görüşlerinde, mantıkçı pozitivist için çok önemli olan anlam, doğrulama, dil analizi gibi kavramlar bulunmaktadır. Ayrıca doğru önermelerin bilime ait önermeler olduğunu söylemesi, mantıkçı pozitivistin bir diğer özelliği olan dil üzerinden bir bilimsel felsefe oluşturma çabasının da öncülü sayılabilir.

Wittgenstein'ın görüşlerinden en fazla etkilenen Çevre filozoflarından biri Carnap'tır. Carnap da Wittgenstein gibi felsefe sorunlarının dilsel sorunlar olduğunu söyler. Carnap'ın bu görüşe katkısı ise dili sentaks açısından, yani tamamen simgeler ve simge dizeleri arası ilişkileri salt biçimsel olarak ele alarak açıklamaktır (Altuğ, 2004, s. 98). Carnap, felsefeyi, bilim dilinin mantıksal sentaksına indirger ve bu yolla onu yeniden kurmayı (*aufbau*) amaçlar. Bu amaçla da Wittgenstein'ın

üzerine konuşulmasına imkân tanımadığı dil üzerine konuşur. Mantıksal sentaks (veya yalnızca sentaks), anlama herhangi bir gönderimde bulunmayan, dilin (burada bilim dilinin) salt formel kuralları sistemidir (Carnap, 1934, s. 9). Bu görüşe göre felsefe, bilimin mantığından ibarettir. Bilimin önermelerinin mantıksal analizidir. “Verili önermelerin mantıksal analizinin başlıca görevlerinden biri ise, bu önerme için bir doğrulama yöntemi bulmaktır.” (Ural, 2006, s. 87). Bu durumda doğrulama da sentaksın formel kurallarıyla olacaktır. Bu işlem de sentaktik bir çözümleme olduğundan dış dünyaya bir gönderim içermeyecektir. Bu türden bir doğrulamanın yapılamayacağı önermeler ve sorunlar ise gerçek birer önerme ve sorun olmaktan çıkacaktır. Böylece felsefe, Carnap’ın amaçladığı gibi, dış dünya üzerine bir önerme kurmayan, yalnız bilimin önermelerinin mantıksal analizini yapan bir disiplin haline gelecek ve felsefe sorunları da tamamen dile içkin hale getirilerek çözülmüş olacaktır (Ural, 2006, s. 88).

Carnap sentaktik kuralları iki türe ayırır; kurma kuralları (*formative rules*) ve dönüştürme kuralları (*transformation rules*). Kurma kuralları, bir dilde önermelerin, semboller (kelimeler) ile nasıl kurulduğunu gösterir. Dönüştürme kurallarıysa, verili bir önermeden yenisinin nasıl türetileceğini gösterir. Dönüştürme kuralları bu nedenle çıkarım kurallarıdır. Carnap bu kuralları satranç kurallarına benzetir (Carnap, 1934, s. 9—10). Tıpkı satrançta her bir taşın hareketinin kesin kurallarla belirlenmiş olması gibi, sözcükler ve önermelerin birbirlerinden türetilmeleri de (bunlar sözcüklerin hareketi olarak tarif edilebilir) aynı şekilde kesin sentaktik kurallarla belirlenmiş olacaktır. Bu yolla Carnap, doğrulamanın, anlamı hesaba katmadan, salt mantıksal, yani formel sentaktik kurallarla gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.

Carnap dönüştürme kurallarını ayrıca, salt mantıksal ya da matematiksel nitelikteki dönüşüm kuralları olan L kuralları (*logic rules*) ve bunun dışında kalan dönüşümleri belirleyen kurallar olan P kuralları (*physical rules*) olmak üzere ikiye ayırır (Altuğ, 2004, s. 86). Bu nedenle L kurallarına uyan önermeler analitik, P kurallarına uyan önermeler ise sentetiktir. Carnap’ın mantık kuralları dışında kalan dönüşüm kurallarının hepsini fizik kuralları olarak adlandırmasının iki önemli yönü vardır. Bunlardan biri, Carnap’ın mantık veya matematik önermeleri dışında tek anlamlı/gerçek önerme türünün fizik kuralları alanına ait önermeler olduğunu düşünmesidir. İlk türden önermeler sentaktik önermeler, ikinci türden önermeler dil dışı nesne önermeleridir. Her iki türe de ait olmayan önermeler ise gerçek birer önerme değil, sahte (*pseudo*) önermelerdir ve anlamsızdırlar (Altuğ, 2004, s. 90).

Carnap’ın dönüştürme kurallarını bu şekilde ayırmasının bir diğer önemli yanı da mantık önermeleri dışında kalan bütün önermeleri kapsayan dönüşüm

kurallarını fiziksel kurullarla ifade etmesidir. Bir başka deyişle, bütün analitik olmayan anlamlı önermeler fiziksel dil ile ifade edilir ya da fiziksel dile çevrilebilir, indirgenebilir. Bu indirgemenin gerçekleşmesi güç olan elektron, renk gibi kavramlarda ise tam indirgeme sağlamasa da bir kavramlar hiyerarşisi ile bu sınırlı olarak başarılabilir (Ural, 2006, s. 102). Bu nedenle fiziksel dil, aynı zamanda bütün bilimlerin ortak dilidir (Ural, 2006, s. 94). Bu, Carnap'ın fizikalizmini ifade etmektedir ve birleştirilmiş bilim (veya bilimlerin birliği) düşüncesinin kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Ancak buradaki önemli nokta, Carnap'ta bu fiziksel dilin bir ontolojik bağlamının olmamasıdır. Carnap realist bir dilin kullanılmasını önerir, ancak bu sadece, realist dilin bilime daha uygun olan bir dil olmasından kaynaklanan bir tercihtir.

Carnap bu şekilde L ve P kuralları ile felsefi pek çok sorunun metafiziği dışarıda bırakılarak çözüleceğini, geri kalanların ise ya felsefenin dil analizi ile çözeceği mantık ya da bilimleri ilgilendiren nesne soruları olacağını düşünür. Buna göre, örneğin, “beş, bir şey (*thing*) değil, sayıdır” ifadesi, bu dönüşüm kuralları ile “beş bir şey sözcüğü değil, sayı sözcüğüdür” haline getirilerek bir felsefi problem olmaktan çıkarılmaktadır. İlki, aslında analitik olmasına rağmen içerikliymiş, yani dış dünyaya gönderimde bulunuyormuş gibi görünen bir cümledir. Bu ifadenin yol açtığı felsefi problem de bu nedenle yalnızca dilin yanlış kullanımından kaynaklanan bir problemdir. Bu ise felsefenin çoğu probleminin durumudur. İfade, dönüşüm kuralları ile ikinci biçime getirildiğinde, sorun ortadan kalkar ve analitik bir önerme elde edilir (Altuğ, 2004, s. 92).

Carnap'ın doğrulamayı da sentaktik kurullarla sağlamaya çalıştığı belirtilmişti. Ayrıntısına girmeden kısaca açıklamak gerekirse, bunu sağlamak için Carnap, Wittgenstein'in elementer önermelerine benzer, ancak ondan farklı olarak ontolojik bir içerimi olmayan protokol önermeleri kavramını kullanır. Protokol önermeler, empirik gözlem ve deneyleri içeren anlatımlardır ve doğrulama onlar aracılığıyla sağlanır (Ural, 2006, s. 90). Buna göre bir P önermesinden salt mantıksal dönüşüm kurallarıyla (bir L sonucu olan) bir protokol önerme çıkarılır ve bu protokol önermenin, P önermesiyle çelişip çelişmediğine bakılır. Bu işlem tamamen mantıksaldır. Ancak eğer bir çelişki varsa bu durumda ne olacağı açık değildir. Bu durumda P kuralları, L kuralları ya da ilk protokol önerme geçersiz sayılabilir. Hangisinin yapılacağı sentaksın görevi değildir. Bu karar uzlaşımaldır ve bilim insanlarına aittir (Altuğ, 2004, s. 99-100).

Burada açıklanması gereken bir nokta da yukarıda anlatılan işlemin tersten olamayacağıdır. Herhangi bir protokol önermesinden herhangi bir yolla yasalara varılamaz. Bu, Carnap'ın, Hume'un nedensellik eleştirisinden veya tümevarım

sorunundan kaçınma çabasıdır. Ayrıca bu türden bir doğrulama tam doğrulama olmamaktadır. Doğrulamanın uzlaşımsal niteliği de bunu gösterir. Bunun yanında hangi önermelerin protokol önerme sayılacağı da Carnap'ta bilim insanlarına ve uzlaşımına bırakılarak cevaplanmamaktadır (Altuğ, 2004, s. 99).

Carnap'a göre analitik önermeler zorunlu olan ve doğruluk değerleri yalnızca anlamlarının bir fonksiyonu olan önermelerdir. Bu önermeler birbirlerinden belirli semantik kurallarla türetilirler. Sentetik önermeler ise bunun dışında kalan, olumsal olan ve doğruluk değerleri tek başına anlamlarından çıkarılamayıp tamamen bağımsız ampirik olgular tarafından belirlenen önermelerdir (Hanna, 2001, s. 165-166).

Buradan da görüldüğü gibi Carnap'a göre analitik önermeler deneyimin etkisinden tamamen bağımsızdır. Bu nedenle bütün analitik önermeler apriori ve bütün sentetik önermeler aposterioridir, sentetik zorunlu doğrular veya sentetik apriori önermeler yoktur (Hanna, 2001, s. 166). Bütün anlamlı önermeler bu kesin olarak tanımlı analitik ve sentetik önermelerden çeşitli kurallarla türetilerek elde edilirler.

Bu görüşler, analitik-sentetik önermeler ayrımının, Kant için olduğu kadar, analitik felsefenin başlangıcı ve Viyana Çevresi üyelerinin görüşleri bakımından da kritik önemde olduğunu göstermektedir. Quine ise bizzat bu ayrımın mümkün olduğu düşüncesine karşı çıkması nedeniyle konumuz açısından önemlidir.

Quine'in Pragmatik Ampirizmi

Quine'in bilim anlayışı, onun analitik ve sentetik önermeler hakkındaki düşüncelerini anlamak için oldukça kullanışlıdır. Quine'a göre her bir kuram birbirinden yapıca farklı önermeler öbeğinden oluşur. Bu önermeler arasında bazıları temel, bazılarıysa bu temel önermeleri kurmaya yardımcı olan önermelerdir. Bu nedenle herhangi bir kuramda, o kuram için temel olmayan önermeler yanlışlandıığında kuramın kendisinin yanlışlanıp yanlışlanmadığı belirsizdir. Duhem'in fizik bilimi için ortaya koyduğu görüşlerin Quine tarafından bütün bilimlere genişletilmesiyle elde edilen Duhem-Quine tezine göre, her bir kuram, içerdiği bütün farklı yapıdaki önermelerle birlikte bir bütündür ve onun sınanması da bütün olarak bu yapıyı sınamadır. Bu nedenle kuramın içerdiği bir temel olmayan önerme yanlışlandıığında kuramın bütünüyle yanlışlandığını söyleyemeyiz (Duhem, [1914] 1991, s. 187). Burada yanlışlanan kuramın içindeki bazı önermelerdir ve bunlar kuramın temel önermeleri olmadığında, onlardan bazıları değiştirilerek kuramı korumak mümkündür. Ayrıca deneyin kendisi yanlışlananın temel önerme mi yardımcı varsayımlar mı olduğunu söylemediği için, yanlışlanma durumunda kuramımızın

deneyle yeniden uyuşmasını sağlayacak her türden değişikliği yapmamızın önünde mantıksal bir engel yoktur (Quine, 1975, s. 323).

Bahsedildiği gibi Quine'a göre -ve Duhem-Quine tezinin de gereği olarak-sınamadan bağımsız hiçbir önerme bulunmamaktadır. Çünkü bu görüşe göre bir kuramın sınanması, onun bütün olarak sınanması, yani o kuramda içerilen mantığın ilkeleri gibi temel önermelerin dahi sınanması anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, aslında sınanan bütün bir bilimdir, çünkü deneye anlam veren şey sadece bir kuram da değil, mevcut bilimin kendisidir. Her bir önerme bir başkasıyla bağlantılıdır. Buradan hareketle Quine, "Two Dogmas of Empiricism" (1951) adlı makalesinde analitik ve sentetik ayrımını reddetmiş ve Çevre'nin bu önermelere getirdiği tanımlardan da farklı bir anlayış ortaya koymuştur.

Kısaca açıklamak gerekirse, Quine'a göre analitik ve sentetik önermelerin tanımlarını yapabilmek için dilin tümünü kapsayan bir kavramsal çerçeveye (*conceptual scheme*) ihtiyacımız vardır. Bunun nedeni, analitik önermeleri tanımlarken kullanacağımız her kavramın (içerilme, anlam, eş anlamlılık vb.) aynı analitik önermeler kadar tanımlanmaya ihtiyaç duyacak olmasıdır. Örneğin Kant'ın "yüklemi öznde içermek" tanımında yer alan "içermek" ifadesi oldukça belirsizdir. Quine bu nedenle analitik-sentetik önerme ayrımının ampirizmin bir dogması olduğunu söyler (Quine, 1951, s. 33-34).

Kendisi de bir ampirist olan Quine'ın makalede savunduğu dogmalardan arındırılmış ampirizm görüşü ise bir tür araçsalci pragmatizmdir. Bu nedenle Homeros'un tanrılarında tür bakımından farksız bir mit olan "fiziksel nesnelere miti" yalnızca diğer mitlere göre daha iyi sonuçlara ulaştırdığı için daha tercih edilebilir bir araçtır (Quine, 1951, s. 41).

Burada belirtmek gerekir ki Carnap'ta da bir pragmatizm söz konusudur, ancak onun pragmatizmi farklı diller veya bilimsel çerçeveler (ya da aprioriler) arasında tercih yapmanın ilkesidir. Buna karşılık Carnap için analitik ve sentetik önermeler ayrımı kesindir ve bu keskin ayrım savunduğu anlamlılık ölçütü için vazgeçilmezdir. Quine ise bu ayrımın kendisini de kavramsal çerçevenin içinde sayar.

Sonuç

Carnap ve Viyana Çevresi analitik ve sentetik önermeler ayrımını yukarıda bahsedildiği şekilde ortaya koyarak her türden metafizik görüşle birlikte Kant'ın transandantal felsefesini de dışlamış olmaktadır (Hanna, 2001, s. 166). Ancak daha önce de belirtildiği gibi, Kant'ın transandantal felsefesi yalnızca aklın kategorile-

rinin incelenmesinden ibaret değildir. Transandantal felsefe, kendisinden sonraki pek çok farklı felsefe geleneğini etkilemiş bir dönüşüm, Kant'ın ifadesiyle düşüncedeki Kopernik devrimidir. Bu çalışma, söz konusu dönüşümü analitik felsefenin dilsel dönüş olarak adlandırılan yeni felsefe yapma tarzının bir uğrağı olarak okuma çabasıdır.

Kant, geliştirdiğı felsefeyle, dış dünya üzerine herhangi bir metafizik/ontolojik düşünce ortaya koymaya gerek duymaksızın şeylerin nesnel bilgisine ulaşmanın, başka bir deyişle hedeflediğı şey olan doğa bilimlerinin temelini sağlamanın yolunu ortaya koymaya çalışmıştır. O halde burada önemli olan nokta, bilimlerin kesinliğinin yalnızca öznenin kapasitelerinin ontolojik karakterde olmayan bir şekilde incelenmesi yoluyla sağlanabilecek olmasıdır. Bu kapasiteler ise kendilerini yargılarda açığa çıkarırlar, çünkü öznenin transandantal kapasitelerinin işlevi bağıntı kurmaktır. Bu bağıntılar, açıklandığı gibi akılsal karakterde olan fenomenlerin, öznenin apriori kapasiteleri olan kategorilerle işlenmesiyle kurulur. Bu durumda söz konusu bağıntılar dilsel bağıntılar. Böylece bilimin nesnel temellerinin neler olduğu sorusuna Kant'ın cevabı bunun yargılarda kendini gösteren transandantal kapasiteler olduğudur.

Bu düşüncenin analitik felsefe ve fenomenoloji gelenekleriyle bağı ise oldukça nettir. Çünkü analitik felsefe geleneği içinde (en azından ilk döneminde) yer alan filozoflar da önermelerin mantıksal analizi yoluyla felsefenin bilimin kesinliğine sahip olacağını, ancak bunun için, Kant gibi öznenin transandantal kapasitelerinin incelenmesi yerine, yalnızca önermelerinin mantığının incelenmesinin yeterli olacağını düşünmüşlerdir. Bunun da yeni bir mantık, matematiksel bir mantık geliştirmek yoluyla mümkün olduğunu, bu olmadan felsefenin bir bilim olamayacağını düşünmüşlerdir. Bu önermelerin analiziyle geliştirilen mantık için ise apriori, analitik ve sentetik kavramlarının çok önemli olduğu açıktır. Çünkü bu ayrımlar önermelerden hangilerinin bilgi verip, hangilerinin veremeyeceğini, ayrıca Çevre filozoflarına göre hangi önermelerin gerçek birer önerme, hangilerinin *pseudo* önerme olduklarını da belirleyecektir. Bunun yapılabilmesi içinse bu kavramlara Kant'tan farklı bir açıklama getirmek gerekmektedir.

Elbette ki analitik felsefe geleneği içinde söz konusu kavramlara getirilen açıklamalar burada anlatılanlarla sınırlı değildir. Bu konu, pragmatizm ve çeşitli olasılık teorileriyle birlikte çok kapsamlı ve geniş bir inceleme alanını oluşturmaktadır. Buradaysa bu türden bir incelemede Kant ile kurulabilecek ilişki ve bu ilişkide Kant'tan devşirilen kavramların uğradığı dönüşüm kısmen ele alınmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Altuğ, T. (2004). *Modern Felsefede Metafizik'in Elenmesi*. Etik Yay.
- Beaney, M. (2007). "The Analytic Turn in Early Twentieth-Century Philosophy". Beaney, M. (Der.) *The Analytic Turn: Analysis in Early Analytic Philosophy*, içinde ss. 1-30. Taylor & Francis e-Library.
- Deleuze, G. (2007) *Kant Üzerine Dört Ders*. Çev. U. Baker. Kabalcı Yay. 2007.
- Einstein, A. (2002) *İzafiyet Teorisi*. (Çev. G. Aktaş). Say Yay.
- Frege, A. (2007). *Aritmetiğin Temelleri*. (Çev. H. B. Gözkan). YKY.
- Güzel, C. (2010). *Bilim Felsefesi*. Kırmızı Yay.
- Hanna, R. (2001) *Kant And The Foundations Of Analytic Philosophy*. Oxford University Press.
- Hana, R. (2007). "Kant, Wittgenstein and the Fate of Analysis". Beaney, M. (Der.) *The Analytic Turn: Analysis in Early Analytic Philosophy*, içinde ss. 142-163. Taylor & Francis e-Library.
- Heimsoeth, H. (2007) *Kant'ın Felsefesi*. (Çev. T. Mengüşoğlu). Doğubatu Yay.
- Höffe, O. (1992) *Immanuel Kant*. (Translated by M. Farrier). State University of New York Press.
- Kant, I. (1983). *Prolegomena*. (Çev. İ. Kuçuradi, Y. Örnek). Hacettepe Üniversitesi Yay.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. (Çev. A. Yardımlı). İdea Yay.
- Quine, W.V.O. (1975). "On Empirically Equivalent Systems of the World". *Erkenntnis*, 9(3), ss.313-328.
- Quine, W.V.O. (1951). "Two Dogmas of Empiricism". *The Philosophical Review*. 60(1), ss.20-43. Harvard University Press.
- Reichenbach, H. (2000). *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*. (Çev. C. Yıldırım.) Bilgi Yay.
- Reichenbach, H. (1965). *The Theory of Relativity and Apriori Knowledge*. (Translated by M. Reichenbach). University of California Press.
- Schlick, M. (1936). "Meaning and Verification". *The Philosophical Review*, Vol. 45, No. 4. Duke University Press. ss. 339-369. <https://doi.org/10.2307/2180487>
- Wittgenstein, L. (2006). *Tractatus Logico-Philosophicus*. (Çev. O. Aruoba). Metis Yay.
- Wood, A. W. (2009). *Kant*. (Çev. Aliye Kovanlıkaya). Dost Yay.